

Dział: Ogrodnictwo

ISSN 1897-7820

http://www.npt.up-poznan.net/tom2/zeszyt4/art_28.pdf

Copyright ©Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu

KRZYSZTOF MŁYNARCZYK

Katedra Architektury Krajobrazu i Agroturystyki
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

PRZYRODNICZE UWARUNKOWANIA ANIMACJI TURYSTYKI AKTYWNEJ

Streszczenie. Współczesne tendencje rozwoju turystyki wiążą się ze zwiększonym zainteresowaniem terenami przyrodniczo cennymi. Walory przyrodnicze regionów i rejonów turystycznych, obok stanu infrastruktury, współdecydują o ich ogólnej atrakcyjności turystycznej. Ogromną rolę odgrywa tu szata roślinna, a przede wszystkim zbiorowiska leśne. Wspomniany wysoki poziom atrakcyjności jest najczęściej powodem wzmożonego ruchu turystycznego. Wiąże się to bezpośrednio z powstawaniem nowej zabudowy, a także z intensyfikacją penetracji terenowej. Odporność zbiorowisk roślinnych na takie formy użytkowania jest jednak ograniczona i w znacznym stopniu zróżnicowana. W tym kontekście ustalanie ich chłonności naturalnej staje się niezwykle ważnym elementem z punktu widzenia animacji turystyki. Prawidłowe łączenie problemów funkcjonowania przyrody z efektami ekonomicznymi i społecznymi powinno stwarzać podstawy zrównoważonego rozwoju obszarów turystycznych.

Słowa kluczowe: środowisko przyrodnicze, turystyka aktywna, formy oddziaływania, Warmia i Mazury

Wstęp

Turystyka należy do obszarów aktywności bardzo mocno związanych z zasobami i walorami środowiska przyrodniczego, które z jednej strony powinny podlegać ochronie, z drugiej natomiast stwarzać możliwości rozwoju gospodarczego poszczególnych rejonów kraju. Obszary chronione, tworzone w celu zachowania i ochrony wyjątkowych walorów przyrodniczych, są jednocześnie bardzo atrakcyjne pod względem turystyczno-rekreacyjnym i w związku z tym narażone są na wzmożone nasilenie ruchu turystycznego. Zależność taka wynika przede wszystkim z dążeń turystów do kontaktów z pierwotną przyrodą.

Wśród rodzajów turystyki, których uprawianie wykazuje szczególnie silne związki ze środowiskiem przyrodniczym, należy wymienić turystykę aktywną. Jest to wprawdzie

pojęcie dość szerokie, jednak współcześnie często używane, a określające różnorodne formy aktywności turystyczno-rekreacyjnej. Zdaniem KURKA i IN. (2007) nie powinno być jednak używane zamiennie z terminem „turystyka kwalifikowana”, ponieważ pojęcia te mają różne zakresy znaczeniowe. To ostatnie pojawiło się w ramach działalności Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w latach pięćdziesiątych XX wieku. W klasycznym ujęciu obejmuje osiem form turystyki: pieszą (niziną i górską), rowerową, narciarską, speleologiczną, jeździecką, kajakową, żeglarską i nurkową.

Walory środowiska naturalnego, zwłaszcza urozmaicona rzeźba terenu, bogactwo szaty roślinnej i fauny, dostępność akwenów i kompleksów leśnych, swoisty bioklimat rekreacyjny, wartości estetyczne i krajobrazowe oraz niski stopień zanieczyszczenia powietrza decydują o atrakcyjności i użyteczności turystycznej poszczególnych obszarów (KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA 1997). Wśród nich do niezwykle popularnych należy zaliczyć turystyczne regiony wchodzące w skład Pojezierza Mazurskiego i częściowo sąsiednich regionów fizyczno-geograficznych. W powszechnej świadomości obszar ten najczęściej funkcjonuje pod nazwą Warmia i Mazury, co w ujęciu historycznym określa dwie krainy.

Walory przyrodnicze Warmii i Mazur

Warmia i Mazury, jako krainy historyczne, w przeważającej mierze położone są na obszarze Pojezierza Mazurskiego, które jest najbardziej na zachód wysuniętym makroregionem Pojezierzy Wschodniobałtyckich. Pojezierze Mazurskie zajmuje powierzchnię około 13 180 km² i dzieli się na siedem mezoregionów: Pojezierze Olsztyńskie, Pojezierze Mrągowskie, Krainę Wielkich Jezior Mazurskich, Krainę Węgorapy, Wzgórza Szeskie, Pojezierze Elckie i Równinę Mazurską (KONDRACKI 1998). W podziale fizycznogeograficznym obie historyczne krainy w części obejmują również Nizinę Staropruską, natomiast Warmia na południu wkracza w Garb Lubawski, a na zachodzie w Pojezierze Iławskie i Równinę Warmińską. Na obszarach Pojezierza Mazurskiego (oraz częściowo sąsiednich Pojezierzy Pomorskich) wyróżnia się dwa regiony turystyczne: Iławsko-Olsztyński oraz Wielkich Jezior Mazurskich.

W krajobrazie Warmii i Mazur dominują twory polodowcowe występujące w formie wzniesień morenowych, a także licznych jezior wytopiskowych. Przez Pojezierze Mazurskie przebiega z południowego-zachodu na północny-wschód dział wodny bezpośredniego zlewiska Bałtyku, do którego płyną Pasłęka i Pregoła z dopływami, i dorzecza Wisły, do którego należą dopływy Narwi. Rzeki są zasilane głównie przez jeziora, które zajmują około 7% powierzchni regionu. Największe skupiska jezior grupują się w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich. Należą do nich: zespół Śniardw (łącznie 148,5 km²), zespół Mamr (102,3 km²) oraz system jezior i kanałów Niegocin-Tałtowisko (łącznie 50,8 km²). Liczne malownicze jeziora i rzeki o nikłym stopniu zagospodarowania terenów nadbrzeżnych występują na terenach Pojezierza Mrągowskiego i Pojezierza Olsztyńskiego (rys. 1, 2). Obszar Warmii i Mazur charakteryzuje znaczna surowość klimatu – dość chłodne i długie zimy, późne przymrozki wiosenne, a w pobliżu jezior wysoka wilgotność powietrza. Przeciętne opady roczne kształtują się na poziomie 600-650 mm, a w sezonie wegetacyjnym (od kwietnia do września) 370-430 mm. Sezon ten trwa około 197 dni i zaliczany jest do najkrótszych w Polsce. Średnia roczna temperatura powietrza wynosi 6,5°C.

Rys. 1. Północna część jeziora Dadaj (Pojezierze Olsztyńskie) (fot. K. Młynarczyk)

Fig. 1. Northern part of the Lake Dadaj (Olsztyn Lakeland) (photo by K. Młynarczyk)

Rys. 2. Rzeka Krutynia (fot. K. Młynarczyk)

Fig. 2. The Krutynia river (photo by K. Młynarczyk)

Piękno polodowcowego krajobrazu wzbogaca szata roślinna. Rozległe są jeszcze seminaturalne zbiorowiska leśne w Puszczy Piskiej, Puszczy Nidzickiej, Lasach Taborskich, Puszczy Boreckiej. Lesistość w niektórych rejonach dochodzi do niemal 50%. Niezwykle cenne przyrodniczo są także inne zbiorowiska roślinne, jak choćby torfowiska i łąki. Szeroką osobliwość florystycznych zawierają rozliczne zbiorowiska roślinności wodnej. Obfi-

tość wód, liczne torfowiska, łąki i pola uprawne stwarzają doskonale warunki dla życia bogatej liczebnie i zróżnicowanej gatunkowo fauny. Spotyka się tu szereg zarówno powszechnie występujących, jak również niekiedy bardzo rzadkich, przedstawicieli skorupiaków, owadów, ryb, płazów, gadów, ptaków i ssaków (POLAKOWSKI 1971).

Na Warmii i Mazurach utworzono trzy parki krajobrazowe: Mazurski Park Krajobrazowy o powierzchni 53 655 ha, Park Krajobrazowy Pojezierza Iławskiego (25 045 ha) i Park Krajobrazowy Wzgórz Dylewskich (7782 ha). Projektowane są parki krajobrazowe górnego biegu Łyny, Puszczy Boreckiej oraz Lasów Napiwodzko-Ramuckich. Cenne zbiorowiska roślinne oraz gatunki flory i fauny są chronione w niemal 70 rezerwach przyrody. Do najciekawszych należą: jezioro Łuknajno (włączone do międzynarodowej sieci rezerwatów biosfery), „Źródła Łyny”, „Jezioro Košno”, „Sołtysek”, „Sosny Taborskie”, „Krutynia Dolna”, „Pierwos”, „Głazowisko Fuledzki Róg”, „Galwica”. W ostatnich latach utworzono kilka zespołów przyrodniczo-krajobrazowych oraz wyznaczono powierzchnie kilkudziesięciu użytków ekologicznych i trasy wielu ścieżek przyrodniczych. Łączna powierzchnia obszarów objętych różnymi formami prawnej ochrony przekracza 57% ogólnej powierzchni regionu.

Region Warmii i Mazur charakteryzuje znaczny udział obszarów rolniczych oraz wysoki stopień lesistości (powyżej 31%). Niski stopień urbanizacji (niewielka gęstość zaludnienia, wynosząca 60 osób na 1 km²) i uprzemysłowienia powodują mniejsze zanieczyszczenie i niższy stopień przekształcenia środowiska regionu w porównaniu z innymi obszarami kraju. Dotyczy to w dużej mierze obszarów wiejskich, gdzie zachowały się tradycyjne elementy sieci osiedleńczej (rys. 3). Bardzo dobre walory przyrodnicze oraz dobry stan czystości środowiska pozwoliły na zaliczenie Pojezierza Mazurskiego do regionu funkcjonalnego „Zielone Płuca Polski” obejmującego najcenniejsze przyrodniczo północno-wschodni obszar naszego kraju. Pomimo iż stan środowiska jest

Rys. 3. Widok na wieś Ramsowo (fot. A. Jaszczak)
Fig. 3. View of the Ramsowo village (photo by A. Jaszczak)

ogólnie dobry, to jednak degradacja niektórych jego składników w ciągu ostatnich lat postępowiała. Najbardziej zagrożonym elementem środowiska są wody powierzchniowe. Niekiedy znaczny stopień zanieczyszczenia wód, a zwłaszcza często zaawansowany stopień ich eutrofizacji, mogą obniżać stopień oceny jakości walorów przyrodniczych i wypoczynkowych regionu. Optymistycznie nastrajają jednak sygnały mówiące o powolnej poprawie czystości wód wywołanej głównie budową nowych oczyszczalni ścieków oraz wyraźnie mniejszym dopływem biogenów pochodzących z rolnictwa.

Turystyka aktywna i jej powiązania ze środowiskiem przyrodniczym

Szereg walorów środowiska przyrodniczego, a zwłaszcza zróżnicowanie form krajobrazowych, dostępność oraz czystość akwenów wodnych i obszarów leśnych oraz niewielki stopień zanieczyszczenia powietrza decydują o atrakcyjności i przydatności turystycznej poszczególnych regionów i rejonów. Takie walory środowiska dominują w obu, wspomnianych już wcześniej, regionach turystycznych: Hawsko-Olsztyńskim i Wielkich Jezior Mazurskich. Nie oznacza to wcale braku zainteresowania innymi obszarami Warmii i Mazur, jednak te dwa regiony grupują przeważającą część ruchu turystycznego.

Turystyka aktywna obejmuje takie formy, dla których atrakcyjność środowiska przyrodniczego ma znaczenie zasadnicze. Traktowane jako czynnik zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich z założenia wykluczają masowy ruch turystyczny, a w związku z tym nadmierną presję na środowisko. Niemniej jednak zbyt duża koncentracja ruchu turystycznego w niektórych rejonach może stanowić realne zagrożenie dla wrażliwych ekosystemów wodnych i lądowych (rys. 4). RYSZKOWSKI (1984) i STANIEWSKA-ZĄTEK (2007) są zdania, że niekontrolowany ruch turystyczny wpływa na zubożenie ekosystemów lub zmianę ich właściwości przez efekty udeptywania ziemi, przejazdy pojazdów, zabijanie zwierząt (polowania i rybołówstwo), zbieranie roślin, zabudowę terenu, kumulację zanieczyszczeń, a także poprzez odstraszać zwierzęta obecność ludzi. MARKS i IN. (1996) wymieniają ponadto eutrofizację siedlisk, przekształcenia krajobrazowe oraz wzmożony hałas. Nadmierny ruch turystyczny może powodować szereg niekorzystnych zmian w zbiorowiskach roślinnych polegających m.in. na ubytku biomasy, wypieraniu gatunków wrażliwych i zmianach składu gatunkowego (synantropizacja). Zjawiska te są już na obszarach Warmii i Mazur zauważalne, jednak ich niewielkie jeszcze nasilenie (krótki sezon turystyczny) oraz przeważnie pewne rozproszenie, zwłaszcza na obszarach wiejskich, nie dają bezpośrednich powodów do niepokoju. O wiele gorsza sytuacja ma miejsce w rejonach zdominowanych przez turystykę masową oraz popularne formy turystyki kwalifikowanej. Dotyczy to zwłaszcza szlaku Wielkich Jezior Mazurskich oraz okolic niektórych miejscowości turystycznych, jak choćby Giżycka, Mikołajek, Mrągowa, Pisz, Rucianego-Nidy.

O przydatności przestrzeni dla ruchu turystycznego, poza poziomem zagospodarowania turystycznego, decyduje miara „chłonności turystycznej” rozumiana jako maksymalna liczba uczestników, którzy mogą równocześnie przebywać na danym terenie, nie powodując degradacji środowiska. Pojęcie to jest również rozpatrywane i używane w kategoriach chłonności naturalnej, którą ZIMNY (1997) uzależnia od biologicznej odporności roślin na gnienie, łamanie oraz od długości okresu spoczynku, w którym

Rys. 4. Zatłoczona przystań jachtowa w Popielnie (jezioro Śniardwy) (fot. K. Młynarczyk)

Fig. 4. Crowded marina in Popielno (Lake Śniardwy) (photo by K. Młynarczyk)

Rys. 5. Subkontynentalny bór świeży (*Peucedano-Pinetum*) (fot. K. Młynarczyk)

Fig. 5. *Peucedano-Pinetum* (photo by K. Młynarczyk)

mogą one regenerować zniszczone pędy. Długość okresu regeneracji w dużej mierze zależy od warunków klimatycznych oraz zaawansowania wegetacji w cyklu rocznym. Dopuszczalne obciążenie rekreacyjne zbiorowisk roślinnych jest określane za pomocą wartości liczbowych, które wskazują na ich stopień odporności i przydatności do okre-

ślonych form rekreacji (POŁUCHA 2001). Dość wysoki stopień chłonności naturalnej wykazuje szereg zbiorowisk trawiastych, a także większość zespołów borowych (rys. 5). Niższym stopniem chłonności cechują się buczyny (rys. 6), olsy i łągi, a zwłaszcza zbiorowiska roślinności torfowiskowej (rys. 7).

Rys. 6. Żyzna buczyna niżowa (*Galio odorati-Fagetum*) (fot. K. Młynarczyk)

Fig. 6. *Galio odorati-Fagetum* (photo by K. Młynarczyk)

Rys. 7. Zarastające jezioro Mały Smolak (fot. K. Młynarczyk)

Fig. 7. Overgrowing lake Mały Smolak (photo by K. Młynarczyk)

Podsumowanie

Środowisko przyrodnicze Warmii i Mazur posiada szereg cech decydujących o jego wyjątkowej atrakcyjności, zwłaszcza w odniesieniu do rozwoju turystyki aktywnej. Charakteryzuje się jednocześnie niewielką odpornością na degradację powodowaną przez wzmożony ruch turystyczny. Taki stan rzeczy wymusza szereg działań w zakresie prognozowania i planowania działalności turystycznej. Niezbędne jest również podniesienie świadomości ekologicznej społeczności lokalnych, a także ogólnego poziomu wiedzy przyrodniczej wśród animatorów turystyki. Kontrola oddziaływań turystyczno-rekreacyjnych, zwłaszcza w obrębie obszarów cennych przyrodniczo, powinna polegać na utrzymywaniu niewielkiej skali ruchu turystycznego i stworzeniu nierównomiernych możliwości odwiedzania poszczególnych rejonów. Rozwój turystyki aktywnej nie może być przedmiotem żywiołowych działań poszczególnych osób, podmiotów gospodarczych lub samorządów lokalnych. Wyraźnie rysuje się konieczność uwzględnienia powyższych zagadnień w strategii rozwoju turystyki na Warmii i Mazurach oraz w innych regionach i rejonach turystycznych Polski.

Literatura

- KONDRACKI J., 1998. *Geografia regionalna Polski*. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA A., 1997. *Geoekologia turystyki i wypoczynku*. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- KUREK W., MIKA M., PITRUS E., 2007. *Formy turystyki kwalifikowanej*. W: *Turystyka*. Red. W. Kurek. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa: 256-279.
- MARKS M., MŁYNARCZYK K., MARKS E., 1996. *Agroturystyka na Warmii i Mazurach – szanse, możliwości i zagrożenia*. W: *Materiały IV Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego*, Zamek Czocho. Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Oddział w Krakowie: 9-14.
- POLAKOWSKI B., 1971. *Świat roślinny Warmii i Mazur*. Wyd. Pojezierze, Olsztyn.
- POLUCHA I., 2001. *Przyrodnicze uwarunkowania turystyki wiejskiej w rejonie Mazurskiego Parku Krajobrazowego*. Praca doktorska. Maszynopis. Katedra Architektury Krajobrazu i Agroturystyki. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.
- RYSZKOWSKI L., 1984. *Ekologiczne prawidłowości funkcjonowania ekosystemów na obszarach przyrodniczo cennych*. W: *Ekologiczne, metodyczne i socjologiczne przesłanki kształtowania obszarów przyrodniczo cennych*. Red. L. Ryszkowski. PWN, Warszawa: 61-72.
- STANIEWSKA-ZĄTEK W., 2007. *Turystyka a przyroda i jej ochrona*. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- ZIMNY H., 1997. *Wybrane zagadnienia ekologii*. Wyd. SGGW, Warszawa.

NATURE-RELATED CONDITIONS FOR ACTIVE TOURISM PROMOTION

Summary. The current trends in the development of tourism rely on an increasing interest in lands characterised by high natural values. The natural assets of regions and areas chosen as tourist destinations, next to the infrastructure they offer, shape the tourist value of a given area. Plant cover and forests in particular are an important part of such natural values. An area which is viewed as highly attractive will draw larger numbers of tourists. This in turn will stimulate con-

Młynarczyk K., 2008. Przyrodnicze uwarunkowania animacji turystyki aktywnej. *Nauka Przym. Technol.* 2, 4, #28.

struction of new buildings and increased penetration of the area. However, the tolerance of plant assemblages to such forms of land use is limited and largely varied. Thus, it seems important, in the context of promoting tourism, to be able to determine the nature's capacity to cope with a flow of tourists. Proper combination of the aspects related to nature with the economic and social effects should form a basis for the sustainable development of tourist areas.

Key words: natural environment, active tourism, forms of influence, Warmia and Mazury

Adres do korespondencji – Corresponding address:

Krzysztof Młynarczyk, Katedra Architektury Krajobrazu i Agroturystyki, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ul. Prawocheńskiego 17, 10-720 Olsztyn, Poland, e-mail: kfm@uwm.edu.pl

Zaakceptowano do druku – Accepted for print:

26.09.2008

Do cytowania – For citation:

*Młynarczyk K., 2008. Przyrodnicze uwarunkowania animacji turystyki aktywnej. *Nauka Przym. Technol.* 2, 4, #28.*